

УДК 37.013

Копилова Світлана Вікторівна
Херсонський державний університет

Роль соціально-комунікаційних практик у функціонуванні соціально-педагогічної системи

Взаємодія суб'єктів у педагогічній системі розглядається як соціокультурне явище, механізм набуття досвіду, фактор професійної соціалізації. Соціальна взаємодія в освіті характеризується єдністю ціннісно-орієнтаційної, пізнавальної, перетворювальної, комунікативної сторін і може бути забезпечена через організацію, управління, спілкування.

Ключові слова: соціальна взаємодія, педагогічна взаємодія, соціально-педагогічна система, організація, управління, спілкування

Необхідність підвищення якості й ефективності педагогічного процесу змушує переосмислювати теоретичні положення. У традиційних підходах до розглядання соціально-педагогічних систем увага науковців зосереджувалася на структурі особистості й діяльності; залежно від обраної позиції перевага надавалась особистісно-орієнтованим чи діяльнісним концепціям, хоча деякі автори вказують на особистісно-діяльнісний підхід. Поза увагою науковців залишались важливі соціальні феномени – процеси комунікації та форми соціальної взаємодії, які мають визначальне значення у будь-якій сфері людської діяльності, насамперед, педагогічній.

Мета: на основі аналізу характеру взаємозв'язку соціального і педагогічного в явищах освіти теоретично обґрунтувати роль соціально-комунікаційних практик у функціонуванні соціально-педагогічної системи.

Досягнення поставленої мети може бути здійснене на міждисциплінарній основі. Проблема соціальної й педагогічної взаємодії стала предметом

осмислення в соціології (С.Карєпова, В.Болгаріна), педагогічній психології (Н.Салміна, Г.Глотова), педагогіці (Т.Дмитренко, Т.Колбіна, Т.Лаврик).

Взаємодія у словниках тлумачиться і як взаємна підтримка, і як взаємний зв'язок явищ [4]. Взаємодія – філософська категорія, що відбиває процеси впливу об'єктів один на одного, їх взаємну зумовленість та породження одним об'єктом іншого. У загальній соціології «соціальне» тлумачиться як сукупність соціальних відносин між індивідами чи групами людей під час їхньої взаємодії між собою; воно виявляється у ставленні один до одного, до себе і свого становища в суспільстві, до свого оточення, до тих чи інших ситуацій, конкретних подій і явищ тощо [5]. Оскільки у будь-якій системі суспільних відносин типи взаємодій завжди характеризуються яскраво вираженим соціальним аспектом, то й педагогічна взаємодія у педагогічному процесі уособлює соціальне, що виникає між суб'єктами.

Певний інтерес представляє дослідження С.Карєповою історичної еволюції поглядів на соціальну взаємодію у працях класиків соціологічної думки. Взаємодія розглядається як сукупність зв'язків, що об'єднують та притягують людей, володіють специфічними ознаками (Е.Дюркгейм); як основа людської трудової діяльності (К.Маркс); детермінанта людських вчинків (М.Вебер); взаємні впливи людей зумовлені цілями й інтересами (Г.Зиммель). Поняття соціальної взаємодії в дослідженнях провідних теоретичних шкіл ХХ століття розглядається як [3]: мікромодель соціальної системи; комунікація з однаковою системою символізування; передумова інтегрованості системи; передумова конфлікту; механізм створення нової реальності; соціальні практики, що формують структуру суспільства. Висновуємо, що процеси соціальної взаємодії активізують комунікацію в системі, а їх тривалість і частота забезпечують узгодженість та інтегративність системи.

У педагогічній науці, з одного боку, взаємодія розглядається як соціокультурне явище, з другого – як механізм набуття досвіду в педагогічному процесі, з третього – як чинник соціалізації особистості. Розглянемо зазначені аспекти. Поняття «соціальна взаємодія» є ключовим у сфері дослідження

навчально-виховного процесу. Такий підхід, на думку П.Сорокіна, є правомірним лише за умови, якщо йдеться про значиму, свідому взаємодію двох або більше індивідів, яка у процесі впливу суб'єкта на іншого стає ціннісно значущою. Процес значущої людської взаємодії складається з трьох компонентів: суб'єктів, що свідомо мислять і діють; цінностей і норм, які складають основу цієї взаємодії; відкритих дій і матеріальних носіїв, за допомогою яких об'єктивуються і соціалізуються цінності й норми [5]. Вплив у результаті взаємодії здійснюється за умови усвідомленості, цінності для об'єкта впливу та прояву відповідної активності. Основними ознаками педагогічної взаємодії є: фактори, що зумовлюють діяльність; рівень готовності виконавців до діяльності, особистість виконавців. Саме через взаємодію педагогів з індивідуальним і колективним суб'єктами здійснюється викладання та учіння як види соціокультурної діяльності.

У семіотико-психологічних дослідженнях людина розглядається як знак, а у її формах життєдіяльності відбитий закріплений оточуючий природний та соціальний світ; саме ці форми життєдіяльності виражаються у формі різних зовнішніх властивостей людини – міміці й пантоміміці, тембрі голосу, діях і вчинках, у всьому, що доступне безпосередньому чуттєвому сприйняттю. Описана вище сукупність властивостей утворює особливу семіотичну систему, яку можна назвати природною семіотикою життя людини. Носієм способів та механізмів людської життєдіяльності є людина. Мотиви діяльності, способи емоційного реагування на різні життєві ситуації, загальнолюдські моральні норми переважно засвоюються через декодування іншої людини як знаку засвоєних ним способів та механізмів життєдіяльності; ті, хто навчаються, розпредмечують і привласнюють їх. У взаємодії з іншими людьми кожна людина реалізує як мінімум чотири взаємопов'язані семіотичні функції: а) бути знаком для іншої людини; б) бути знаком для самого себе; в) ставитися до іншої людини як до знаку; г) ставитися до себе самого як до знаку [1].

Змістове наповнення процесу соціальної взаємодії в освіті має характеризуватися наявністю кількох сторін: пізнавальної, що забезпечує

формування, збереження та функціонування необхідних зразків (моделей реальності); ціннісно-орієнтаційної (цілемотиваційний аспект); комунікативної, пов'язаної зі спілкуванням суб'єктів, суб'єкта з соціумом; перетворювальної (техніко-технологічної). Отже, традиційні педагогічні підходи, які головний акцент у педагогічному процесі роблять на пізнавальній діяльності, є обмеженими. Вважаємо, що забезпечення ціннісно-орієнтаційної складової можливе через організацію, комунікативної – через спілкування, перетворювальної – через управління. Найважливішою стороною педагогічної взаємодії є діяльнісні відносини суб'єктів освіти. Деякі дослідники визначають сутність педагогічної взаємодії як зв'язок, що опосередковує взаємовідносини суб'єкта й об'єкта виховання у педагогічній системі. Педагогічна взаємодія містить у собі співвідношення педагогічного явища і його активного сприйняття, власну активність вихованця, що виявляється у відповідних впливах як на самого себе, так і на педагога. Тому виділяють суб'єкт-суб'єктні (міжсуб'єктні) і суб'єкт-об'єктні (особистісно-діяльнісні) стосунки, які взаємопов'язані і взаємозумовлені. Викладач має цінувати у навчальній діяльності не лише те, як він передає студенту знання, як вчить його правилам поведінки тощо. Дуже важливо, чи спосіб життя самого педагога відповідає тим нормам, дотримання яких він вимагає від студента, як особистість педагога-вихователя виявляється у діяльності. Суб'єкт-суб'єктні взаємозв'язки впливають на суб'єкт-об'єктні, розширюючи і збагачуючи їх зміст. Лише завдяки духовній спільності педагога й студентського колективу навчання не зводиться до передачі знань, а виливається в багатогранні взаємини: кожного викладача пов'язує зі студентами система різноманітних інтересів.

Т.Колбіна розглядає проблему соціальної взаємодії з позицій формування досвіду міжкультурної комунікації. Процес навчання є спільною діяльністю педагога і студентів, а діалог між ними є звичайним способом взаємин, а не штучно створеною формою комунікації. Підкреслюється, що діалогічність навчання допомагає особистості відшукувати свої цінності і смисли, а також усвідомлювати їх під час комунікації з іншими учасниками навчальної

взаємодії в атмосфері відкритості, вільного обміну думками та емоціями [2, с.19]. Важливим завданням педагога є організація взаємодії суб'єктів навчального процесу на основі спілкування, у процесі якого відбувається взаємний вплив та їхнє взаємне збагачення завдяки тому, що духовне надбання однієї людини стає спільним надбанням суб'єктів спілкування.

Інший аспект дослідження взаємозв'язку соціальних і педагогічних процесів полягає в обґрунтуванні соціальної взаємодії як механізму набуття досвіду. Л.Виготський обґрунтовує соціальний механізм детермінації і регуляції набуття досвіду як продукту учіння. Учений доводить, що в онтогенезі під час взаємодії індивіда з об'єктом відбувається перехід від біологічної до соціальної детермінації через оволодіння культурно-історичним досвідом, основним засобом якого є мова. Інтеріоризація опосередкованих мовою соціальних відносин, перехід від виконання пізнавальної діяльності на зовнішньому, соціальному рівні до внутрішнього – в плані індивідуальної свідомості – лежить в основі розвитку вищих психічних функцій.

З позицій знаково-символічного підходу, взаємодія розглядається як чинник особистісного розвитку суб'єктів педагогічної системи у процесі оволодіння досвідом. Об'єктивні істини знаходять відображення у сфері суб'єктивного світу і після опредмечування у символах стають придатними для введення до навчально-виховного процесу. Вторинна суб'єктивація істини відбувається під час навчальної діяльності, причому її розвивальна функція реалізується лише за умови такої організації взаємодії викладачів і студентів, за якої студент виступає у ролі співучасника відкриття, що дозволить розпредметити істину; у протилежному випадку символи лише перейдуть у сферу пам'яті і не набудуть смислового значення.

Третій аспект пов'язаний з розгляданням педагогічної взаємодії як засобу й фактору соціалізації особистості (у тому числі, професійної). Саме завдяки їй індивід накопичує соціальний досвід, адаптується до умов середовища, стає соціально зрілою особистістю, готовою до співжиття у суспільстві. Система суспільних відносин впливає на життєдіяльність особистості на чотирьох

рівнях. Першим і чи не найважливішим є загальні умови життєдіяльності, створені суспільством, другим – умови діяльності у сфері освіти, третім – умови групового спілкування (група, колектив, команда), четвертим – проблемні ситуації, в які потрапляє індивід.

Аналіз розглянутих підходів дозволяє констатувати: розв'язання головної суперечності педагогічного процесу щодо узгодження суспільних вимог та індивідуальних потреб суб'єктів педагогічного процесу, можливе на основі урахування закономірностей зв'язку соціального й педагогічного в явищах освіти. У педагогічній системі, яка за своїм смислом орієнтована на поведінку інших, визначальне значення мають форми соціальної взаємодії та комунікації.

Висновки. Взаємодія суб'єктів у педагогічній системі є соціокультурним явищем, механізмом набуття досвіду, фактором професійної соціалізації. Соціальна взаємодія передбачає наявність: суб'єктів, що свідомо мислять і діють; цінностей і норм, які складають основу цієї взаємодії; відкритих дій і матеріальних носіїв, за допомогою яких об'єктивуються і соціалізуються цінності і норми. У педагогічній взаємодії набувають значення фактори, що зумовлюють діяльність; рівень готовності виконавців до діяльності, особистість виконавців. Змістове наповнення процесу соціальної взаємодії в освіті характеризується наявністю кількох сторін: пізнавальної, що забезпечує формування, збереження та функціонування необхідних зразків (моделей реальності); ціннісно-орієнтаційної (цілемотиваційний аспект); комунікативної, пов'язаної зі спілкуванням суб'єктів, суб'єкта з соціумом; перетворювальної (техніко-технологічної), що забезпечується через організацію, управління, спілкування. Організація взаємодії суб'єктів навчального процесу здійснюється на основі спілкування, у процесі якого відбувається взаємний вплив і їх взаємне збагачення. Через організацію досягається і узгодженість взаємодії.

Перспективи. При проектуванні соціально-педагогічних систем доцільно враховувати не тільки діяльнісний та особистісний підходи, а й брати до уваги закономірності соціальної взаємодії, які представлені в соціально-

комунікаційній парадигмі. Осмислення її положень становить інтерес для подальших досліджень у галузі соціальної педагогіки.

Література

1. Глотова Г.А. Человек и знак: Семиотико-психологические аспекты онтогенеза человека / Г.А.Глотова. – Свердловск: изд-во Урал.ун-та, 1990. – 256 с.
2. Колбіна Т.В. Формування у студентів досвіду міжкультурної комунікації: монографія / Т.В.Колбіна. – Х. : «ИНЖЕК», 2012. – 168 с.
3. Кареева С.Г. Социальное взаимодействие: исторический и современный аспект социологического знания: авт. Канд. Социол. Наук. – Москва, 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http:// www.dissert.ru](http://www.dissert.ru)
4. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И.Ожегов, Н.Ю.Шведова. – М.: Аз, 1996. – 928 с.
5. Педагогічна соціологія /В.Болгаріна та ін.. – Тернопіль : Підручники і посібники, 1998. – 144 с.

Копылова Светлана. Роль социально-коммуникационных практик в функционировании социально-педагогической системы

Взаимодействие субъектов в социально-педагогической системе рассматривается как социокультурное явление, механизм приобретения опыта, фактор социализации. Социальное взаимодействие в образовании характеризуется единством ценностно-ориентационной, познавательной, преобразовательной, коммуникативной сторон и может быть обеспечена через организацию, управление, общение

Ключевые слова: социальное взаимодействие, педагогическое взаимодействие, социально-педагогическая система, организация, управление, общение

Kopylova Svitlana. The role of social communication practice in the functioning of the social pedagogical system.

Interaction of subjects in social pedagogical system is examined as a social cultural phenomenon, the mechanism of gaining of experience factor of professional socialization. Social interaction in the education is characterized by unity of value-

orientation, cognitive, transformative, communicative parties. It can be achieved through the organization, management and communication.

Keywords: social interaction, pedagogical interaction, social pedagogical system, organization, management, communication